

Голові разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 132.032.2026
в Одеському національному
університеті ім. І. І. Мечникова
доктору історичних наук, професору,
завідувачу кафедри історії України
та спеціальних історичних
дисциплін Одеського національного
університету ім. І. І. Мечникова
Хмарському Вадиму Михайловичу

ВІДГУК

офіційного опонента Митрофаненка Юрія Станіславовича, доктора історичних наук, доцента кафедри історії України та всесвітньої історії Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка на дисертаційну роботу Крета Миколи Анатолійовича на тему:
«Військова та громадсько-політична діяльність генерала Всеволода Змієнка (1886 - 1938 рр.)», подану на здобуття ступеня доктора філософії (в галузі історії) за спеціальністю 032 «Історія та археологія», галузь знань 03 «Гуманітарні науки»

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження.

Дисертаційна робота Крета Миколи Анатолійовича присвячена комплексному дослідженню військової, розвідувальної, організаційної та громадсько-політичної діяльності генерал-хорунжого Армії УНР Всеволода Юхимовича Змієнка. Сама постановка заявленої теми засвідчує її наукову значущість, оскільки автор звертається не до широко відомої постаті, а до діяча, без якого важко повноцінно зрозуміти механізми функціонування українського військового середовища доби Української революції 1917 – 1921 рр. та міжвоєнної еміграції. Наукова новизна роботи виписана ґрунтовно та

мотивована і ракурсом дослідження, і матеріалом, і методикою, а тому не викликає жодних сумнівів і полягає в тому, що в ній уперше в історіографії комплексно проаналізовано постать, яка відіграла вагомую роль у формуванні українського війська у період перших визвольних змагань. Без дослідження важливих біографічних аспектів учасників Української революції 1917 – 1921 рр. неможливе цілісне осягнення цієї проблематики.

Вибір об'єкта і предмета дослідження є вдалим: через індивідуальну біографію В. Змієнка дисертант виходить на ширші проблеми формування українського офіцерського корпусу, організації штабної роботи, діяльності розвідувальних структур УНР в екзилі та збереження інституційної пам'яті після втрати державної території.

Актуальність дисертації не обмежується потребою заповнення біографічної прогалини. Значно важливіше, що робота пропонує погляд на історію армії УНР не лише через військові кампанії, політичні рішення чи діяльність найпомітніших командувачів, а через роботу штабних, організаційних і комунікаційних механізмів. Саме в цьому полягає одна з головних переваг дослідження. У дисертації М. Крета В. Змієнко постає не як другорядний персонаж біля знаних постатей, а як представник того типу професійного старшинства, яке забезпечувало керованість військових структур у кризових обставинах. Такий підхід є особливо продуктивним для сучасної української історіографії, оскільки дозволяє відійти від надмірно подієвого чи персонально-героїчного опису і перейти до аналізу інституцій, управлінських практик та способів виживання українського державницького середовища в умовах війни за незалежність та еміграції.

Мета дисертації сформульована чітко та відповідає її змісту. Поставлені завдання охоплюють основні виміри теми: стан наукової розробки, джерельну базу, походження й освіту В. Змієнка, його службу в Російській імператорській армії, участь у формуванні українських військових частин, роль у 6-й Січовій стрілецькій дивізії, керівництво 2-ю розвідувальною секцією Генерального

штабу Військового міністерства УНР, а також координуючу діяльність у ветеранських і громадських структурах еміграції.

Об'єкт і предмет дослідження визначені коректно, а проблемно-хронологічна побудова роботи дає змогу простежити не лише послідовність подій, а й еволюцію світогляду та функцій В. Змієнка в різних історичних обставинах.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане в рамках науково-дослідної теми кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, зокрема «Формування модерного суспільства на півдні України у світовому контексті: витоки, тенденції, феномени» (№ 325, державний реєстраційний номер 0122U200054) (2022 – 2026 роки).

3. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому і оформлення.

Дисертація має логічну і вмотивовану структуру: вступ, чотири розділи, висновки, список використаних джерел і літератури та додатки. Структура дисертації М. Крета науково доцільна і композиційно чітка, що визначено завданнями й методикою дослідження. Назви розділів, їх зміст та композиція вмотивовані і не викликають сумнівів. Обсяг і розподіл матеріалу загалом відповідають складності теми. Найбільш розгорнутим є третій розділ, що є виправданим, адже саме період Української революції 1917 – 1921 рр. та боротьби за незалежність УНР становить центральний вузол військової біографії В. Змієнка. Водночас четвертий розділ переконливо показує, що еміграційний етап не був додатком до «основної» військової діяльності, а становив її продовження в іншій формі. Така концепція забезпечує цілісність дослідження і допомагає уникнути розриву між фронтовою, штабною, розвідувальною та громадською діяльністю В. Змієнка.

Перший розділ, присвячений історіографії та джерельній базі, має важливе методологічне значення для всієї праці. Його сильна сторона полягає в тому, що

автор не обмежується формальним оглядом літератури. М. Крет висвітлює, чому постать В. Змієнка тривалий час залишалася розпорошеною між різними сюжетами: історією армії УНР, кампанією російсько-польської війни 1920 р., обороною Замостя, діяльністю спецслужб, життям української еміграції та довідковими біографічними згадками. Такий аналіз дозволяє чітко окреслити наукову новизну дисертації. М. Крет демонструє, що попередня історіографія створила необхідний контекст для розуміння доби, але не дала цілісного пояснення персонального внеску В. Змієнка у процеси боротьби за незалежність України доби визвольних змагань 1917 – 1922 рр.

Особливо позитивної оцінки заслуговує джерелознавча частина першого розділу. Джерельна база дисертації Крета Миколи Анатолійовича є репрезентативною і вагомою, оскільки автор сумлінно зібрав й опрацював широке коло опублікованих та неопублікованих документів кількох архівних установ України. Автор залучає різнотипний комплекс матеріалів: архівні документи, матеріали ЦДАВО України, Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України, документи Російського державного військово-історичного архіву, мемуари, епістолярій, матеріали еміграційних установ, пресу та спецслужбові документи. Важливо, що ці джерела не просто перелічуються, а оцінюються з погляду походження, інформативності, репрезентативності та обмежень. Дисертант виявляє обережність у роботі з матеріалами радянських спецслужб, де фактографічні дані поєднуються з політичною заангажованістю. Це свідчить про належний рівень джерельної критики й про розуміння складності матеріалу, з яким він працює.

Другий розділ дисертації аналізує формування особистості В. Змієнка та його становлення як професійного військового. Завдяки введенню до наукового обігу нових документів, пов'язаних із біографією об'єкту дослідження, вдалося усунути низку помилок, пов'язаних із біографією В. Змієнка, які трапляються в історичній літературі. Однак наукова цінність дисертації полягає не лише в уточненні окремих біографічних деталей, а в поясненні того, як родинне середовище, одеський міський контекст, освітня траєкторія та імперська

військова школа вплинули на тип майбутньої службової поведінки В. Змієнка. Автор уникає спрощеного ретроспективного підходу, за якого український вибір діяча подається як наперед визначений від юності. Натомість він показує складніший процес: формування кадрового офіцера імперської армії, який у революційних обставинах переніс професійні навички штабної роботи, дисципліни й управління в українське військове середовище.

Змістовною є та частина другого розділу, де розглянуто службу В. Змієнка в Російській імператорській армії. Автор переконливо демонструє, що до 1917 р. Змієнко мав не випадковий, а системний військовий досвід: навчання, службу в піхотних частинах, участь у Першій світовій війні, поранення, бойові нагороди, перехід до штабних посад дивізійного і корпусного рівня. Для загальної концепції дисертації це має принципове значення. Саме цей розділ пояснює, чому в українських військових структурах В. Змієнко виявився потрібним як фахівець, здатний організовувати, впорядковувати і підтримувати керованість. М. Крет змістовно висвітлює зв'язок між імперською професійною підготовкою та подальшою службою в Армії УНР, не зводячи його до механічної спадковості.

Третій розділ є концептуальним наративом дисертації. У ньому постать В. Змієнка розглядається в контексті Української революції та боротьби за незалежність УНР, але головний акцент зроблено не на описі загального перебігу подій, а на аналізі його функцій у процесі творення українського війська. Це особливо помітно в підрозділі про Одеську гайдамацьку дивізію. Автор показує, що призначення Змієнка начальником штабу припало на момент, коли стихійна національна самоорганізація потребувала регулярної штабної форми. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти і потенціал, і межі українського військового руху в Одесі у 1917 – 1918 рр. М. Крет не ідеалізує ситуацію, а звертає увагу на політичну поляризацію, кризу дисципліни, розклад гарнізонного середовища та слабкість інституційних механізмів українських збройних сил в умовах Української революції.

Аналіз діяльності В. Змієнка у 1918 – 1919 рр. також має виразний аналітичний характер. Автор не обмежується констатацією його посадових

переміщень, а прагне розмежувати формальні призначення і фактичний зміст виконуваних функцій. Це важливо, адже в умовах революційного періоду 1917 –

1921 рр. назва посади не завжди точно відображала реальну роль військового діяча. М. Крет простежує службу В. Змієнка в 3-му Херсонському корпусі, Південно-Східній групі, на Східному фронті, у структурах Січових стрільців і показує, що його професійний потенціал найповніше реалізовувався там, де потрібно було стабілізувати несталі військові структури, забезпечити управління та підтримати зв'язок між різними рівнями командування.

Найпереконливішою частиною третього розділу є дослідження ролі В. Змієнка в історії 6-ї Січової стрілецької дивізії. Автор аналізує дивізію як складний управлінський організм, ефективність якого залежала від роботи штабу, зв'язку, документообігу, інженерного забезпечення, взаємодії з польськими частинами та здатності командного ядра діяти в умовах браку ресурсів. У цьому контексті організація оборони Замостя у серпні-вересні 1920 р. постає як перевірка якості штабного управління. Такий ракурс є дуже вдалим, бо дозволяє конкретизувати внесок В. Змієнка у перемогу над російськими більшовицькими військами, що полягав у забезпеченні керованості, координації та функціонального порядку в критичній бойовій ситуації.

Важливо, що третій розділ не перетворюється на апологію В. Змієнка. М. Крет об'єктивно висвітлює межі можливостей професійного штабу. Навіть наявність компетентного командного ядра не могла компенсувати хронічний дефіцит поповнення, зв'язку, обозів, матеріального забезпечення, залежність від союзників і стратегічну ізоляцію Армії УНР. Завдяки цьому поразка українських військ пояснюється не приватними помилками окремих старшин, а глибшою невідповідністю між політико-військовими завданнями та реальними ресурсами. Такий висновок є науково зрілим і свідчить про здатність автора працювати з історичними джерелами та робити фахові висновки та узагальнення.

Четвертий розділ присвячений інституційній та громадсько-політичній діяльності В. Змієнка в еміграції у 20-30-х рр. ХХ ст. Його значення полягає в

тому, що він розширює традиційне розуміння військової біографії. Автор показує, що після поразки збройної боротьби за незалежність України діяльність В. Змієнка не припинилася, а трансформувалася в іншу площину: підтримання структур УНР за кордоном, розвідувальна робота, кадровий контроль, мережі взаємодопомоги, ветеранські та військово-історичні ініціативи. У такому контексті період політичної еміграції В. Змієнка постає не завершенням боротьби за незалежність України доби визвольних змагань, а її продовженням, у якому тривала щоденна робота зі збереження українських військових і політичних структур на еміграції, що мало важливе значення для збереження традицій процесів українського державотворення за кордоном.

У підрозділі про 2-гу розвідувальну секцію Генерального штабу Військового міністерства УНР автор переконливо розкриває В. Змієнка як організатора спеціальної служби в умовах екзилу. Цінним є те, що розвідка розглядається не ізольовано, а як один із механізмів підтримки політичної суб'єктності УНР у міжвоєнному просторі. Автор аналізує завдання, канали зв'язку, агентурну й кур'єрську роботу, контррозвідувальні аспекти, а також кадрову вразливість такої діяльності. При цьому він не перебільшує доказовість джерел і прямо зазначає, що матеріали радянських спецслужб потребують критичної перевірки.

Другий підрозділ четвертого розділу вдало розкриває громадсько-організаційну роль В. Змієнка в еміграційному середовищі. Дисертант аналізує його участь у роботі ветеранських організацій, Гонорової ради, Українського центрального комітету в Польщі, військово-історичних ініціатив, меморіальних практик, взаємодопомоги та працевлаштування колишніх вояків Армії УНР. Особливо цінним є використання епістолярного комплексу, який дозволяє побачити В. Змієнка не тільки як посадову особу, а як комунікаційний центр середовища української політичної еміграції. До нього зверталися з питаннями підтвердження служби, поранень, лікування, матеріальної підтримки, юридичного посередництва та розв'язання конфліктів. Це дає підстави

визначити В. Змієнка як діяча, який підтримував не лише формальні структури, а й людську будденість української військової еміграції.

Висновки дисертації відповідають поставленим завданням та узгоджуються зі змістом розділів. Вони не є механічним повторенням попереднього викладу, а узагальнюють провідну ідею дослідження. Діяльність В. Змієнка полягала у забезпеченні інституційної безперервності українського військово-політичного середовища в умовах війни, поразки та еміграції. У роки визвольної боротьби 1917 – 1921 рр. це виявлялося в упорядкуванні військових структур, підтриманні штабної керованості та організації бойової взаємодії між різними підрозділами українського війська. На еміграції – у збереженні мереж, дисципліни, кадрового ресурсу, історичної пам'яті та комунікаційної єдності середовища. Така наскрізна інтерпретація є одним із позитивних фрагментів дослідження.

Важко не погодитися з висновками автора, що дослідження є ширшим за межі персональної біографії Всеволода Юхимовича Змієнка. М. А. Крету вдалося вписати особистість В. Змієнка у військово-політичний контекст процесів Української революції 1917 – 1921 рр. та життя української політичної еміграції після поразки перших визвольних змагань. Завдяки налізу біографії В. Змієнка розкрито особливості функціонування важливих еміграційних структур, які зберегли традиції української державности за кордоном. Про важливість збереження та функціонування подібних інституцій свідчить факт зустрічі президента УНР в екзилі Миколи Плав'юка та першого президента незалежної України Леоніда Кравчука в серпні 1992 р. під час якої лідер української еміграції вручив очільнику української держави клейноди та грамоти про правонаступництва від еміграційних структур УНР.

Позитивно слід оцінити мову й стиль дисертації. Текст написаний переважно чітко, у належній академічній манері, з увагою до термінологічної точності. Автор вдало поєднав біографічний, інституційний і джерелознавчий аналіз. Водночас у роботі трапляються окремі стилістично перевантажені

речення, а деякі формулюванням бракує лаконічності. Однак це не впливає на змістову якість дисертації.

4. Основні наукові результати дослідження, отримані автором, та їх новизна.

Наукова новизна дисертації є очевидною. Уперше здійснено цілісну реконструкцію військової, розвідувальної та громадсько-політичної діяльності В. Змієнка як самостійного об'єкта дослідження. До наукового обігу введено й систематизовано значний масив архівних, епістолярних і спецслужбових матеріалів. Уточнено важливі біографічні вузли, послідовність службових призначень, зміст окремих функцій і місце В. Змієнка в системі 2-го відділу Генерального штабу УНР. Важливо, що новизна роботи полягає не лише у введенні нових фактів, а й у зміні оптики: автор демонструє, як через одну постать можна реконструювати механізми функціонування військових і еміграційних інституцій.

Рівень апробації результатів є достатнім. Основні положення дисертації висвітлені у фахових публікаціях здобувача, присвячених джерельному потенціалу фондів ЦДАВО України; обороні Замостя; епістолярній спадщині В. Змієнка та діяльності спецслужб УНР під його керівництвом. Окрема апробація матеріалів здійснена у форматі наукової конференції. Тематика публікацій добре узгоджується зі змістом дисертації й засвідчує, що ключові результати роботи були винесені на фахове обговорення.

5. Практичне значення одержаних результатів.

Практичне значення одержаних результатів також не викликає сумніву. Матеріали дисертації можуть бути використані при підготовці узагальнюючих праць з історії Української революції 1917–1921 рр., Армії УНР, українських спецслужб, міжвоєнної еміграції та історії українського офіцерського корпусу. Вони мають потенціал для навчальних курсів з військової історії України, а також для музейної, меморіальної, виставкової та просвітницької роботи.

Особливо важливо, що дослідження повертає до наукової й суспільної пам'яті постать В. Змієнка, яка була значущою не через публічну політичну гучність, а через тривалу організаційну працю.

М. Крет акцентує увагу на процесах патріотичного виховання в 6-й Стрілецькій Січовій дивізії. Зокрема, привертає увагу до поширення серед вояків цього підрозділу української мови; відмову від традицій російської армії; поширення культурно-просвітницької роботи та патріотичного виховання серед козаків дивізії, до організації якої В. Змієнко мав безпосереднє відношення. На с. 194 автор наводить вдалі, науково виважені порівняння процесу розбудови українсько військової доби боротьби за незалежність 1917 – 1921 рр. із подіями сучасної російсько-української війни. Досвід українізації армії в умовах перших визвольних змагань не втратив актуальності і для сьогодення і може бути використаним у підготовці офіцерів хорунжої служби у сучасній російсько-українській війні, що підкреслює актуальність та практичне значення дисертації.

6. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.

За результатами аналізу дисертаційної роботи та публікацій автора порушення академічної доброчесності не виявлені. Елементи фальсифікації чи фабрикації тексту в роботі відсутні.

7. Зауваження та рекомендації до дисертації.

Разом із загальною високою оцінкою дисертації вважаю за потрібне висловити кілька зауважень і побажань дискусійного характеру.

1) дисертація переконливо розкриває постать В. Змієнка як штабного та організаційного діяча, але порівняльний контекст з іншими старшинами Армії УНР міг би бути дещо ширшим. Кілька зіставлень із подібними за функціями військовими діячами дозволили б ще точніше окреслити індивідуальну специфіку В. Змієнка і його місце в командно-штабному корпусі.

2) навряд чи можна вважати різні напрямки військово-політичної діяльності В. Змієнка «історичним явищем» (с. 30).

3) У дослідженні трапляються різні варіанти датування подій Української революції 1917 – 1920-і рр. (с. 32) та 1917 – 1921 рр. (с. 28, с. 32).

4) виникають питання до трактування автором дисертації періоду 1917 – 1939 рр., як «міжвоєнного», оскільки в цей період тривала Перша світова війна учасником якої був В. Змієнко (с. 35);

5) Відсутній аналіз польської історіографії, яка стосується аналізу діяльності постаті В. Змієнка. Вона має описовий характер (с. 50).

6) На сторінці 148 бракує посилань на літературу.

7) Наскільки коректним є вжите автором сполучення польсько-радянське перемир'я 1920 р., замість російсько-польське перемир'я, особливо в контексті згадки дисертантом (с. 144) про російський контрнаступ. Чи не краще було б використати для назви цих подій концепт «російсько-польська війна»?

8) Автору варто було б детальніше розкрити зміст проєкту «Одеський коридор» на користь Польщі (с. 179).

9) Джерельна база дослідження не є рівномірною для реконструкції та аналізу участі В. Змієнка у лавах українського війська під час перших визвольних змагань, і сам автор дисертації визнає це, тому аналізу епізодів участі В. Змієнка у процесах визвольної боротьби періоду 1917 – 1919 рр. поступаються ґрунтовності висвітлення процесів Української революції в 1920 р. та еміграційному етапу його військово-політичної діяльності.

Зазначені зауваження не мають принципового характеру і не знижують загальної позитивної оцінки дисертації. Вони радше окреслюють напрями подальшого розвитку теми, ніж ставлять під сумнів результати, отримані здобувачем.

8. Висновок щодо дисертаційної роботи.

На основі зазначеного вважаю, що дисертаційне дослідження Крета Миколи Анатолійовича «Військова та громадсько-політична діяльність генерала Всеволода Змієнка (1886–1938 рр.)», подане до захисту на здобуття ступеня доктора філософії, є самостійним, завершеним і науково вагомим дослідженням,

За своїм науковим рівнем і практичною цінністю, змістом та оформленням дисертація відповідає вимогам, що передбачені наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», із змінами, внесеними постановами Кабінету Міністрів України №341 від 21.03.2022 р., №502 від 19.05.2023 р. та №507 від 03.05.2024 р., а її автор, Крет Микола Анатолійович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Міністерство освіти і науки України
Національний державний університет імені Володимира Винниченка
№1

Итенов Бадеков